

De wetenschapper als deskundoloog

In 1992 verscheen in *Elsevier* (jaargang 48, no. 46, 14 november) een artikel onder de titel ‘Is Nederland vol?’ – er is blijkbaar weinig nieuws onder de zon. In het artikel werden deskundigen aan het woord gelaten over deze vraag. Natuurlijk kreeg ook een demograaf het woord. Dat was Anton Kuijsten, UvA-demograaf die in 2000 helaas – veel te vroeg – is overleden. Zelf was ik toen het *Elsevier*-artikel verscheen aan de UvA bezig met het onderzoek voor mijn proefschrift. Natuurlijk ging deze *Elsevier* rond op het toenmalige Planologisch en Demografisch Instituut en werd er uitgebreid over het artikel en Kuijstens bijdrage gediscussieerd. Van mijn eigen reactie op het artikel kan ik me alleen mijn grote verontwaardiging herinneren: in mijn ogen had Kuijsten zich laten verleiden tot uitspraken die hij niet hard kon maken. Hij had die uitspraken daarom volgens mij niet mogen doen en al helemaal niet in een situatie waarin hij werd opgevoerd als deskundige wetenschapper en als voorzitter van de Nederlandse vereniging voor Demografie. Ik vond dat hij zich verre moest houden van het doen van bepaalde uitspraken en eigenlijk vond ik misschien ook wel dat wetenschappers zich niet moesten lenen voor de rol van ‘deskundoloog’ in een tijdschrift als *Elsevier*.

Onlangs, bijna dertien jaar later, heb ik het artikel voor het eerst weer onder ogen gehad. Nu, in retrospect, vind ik dat Kuijsten voornamelijk verstandige dingen zei en zich grotendeels bij zijn leest hield. Om mijn verontwaardiging van toen moet ik een beetje grinniken. Ook ben ik teruggekomen van de gedachte dat wetenschappers zich niet moeten inlaten met de populaire tijdschriften. We hebben als wetenschappers tenslotte ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het voor het voetlicht brengen van onze onderzoeksresultaten bij een breder publiek is daarvan een vanzelfsprekend onderdeel. Ook is het mijns inziens goed als wetenschappers met gebruikmaking van hun kennis en inzicht reflecteren op sociale problemen. Paul Schnabel en Kees Schuyt – ik noem maar twee voorbeelden – hebben in dit opzicht als columnist goed werk gedaan.

Toch herken ik in het *Elsevier*-artikel onmiddellijk de uitspraak die mijn verontwaardiging moet hebben gewekt. Nog steeds vind ik het geen goede uitspraak: ‘In de ogen van demografen is een bevolkingsstructuur die door geboorte en sterfte zichzelf in evenwicht houdt ideaal. Zet de bevolking zelf niet die trend, dan zou de overheid een beleid kunnen voeren om dat te bereiken. In de huidige situatie zou ze kunnen stimuleren dat vrouwen iets meer kinderen krijgen, waardoor de aanwas zich herstelt tot een niveau van vervanging.’ Wat gaat hier fout? Het gaat om de eerste zin van de uitspraak. Kuijsten suggereert daarin dat (alle?) demografen een ideaalbeeld delen van een bepaalde bevolkingsstructuur – de stationaire bevolking. Dat is niet waar. Hoewel een stationaire bevolking allerlei interessante eigenschappen heeft waar sommige demografen misschien van zullen smullen, is de stationaire bevolking daarmee nog niet in de ogen van alle demografen ideaal of nastrevenswaardig.

De stationaire bevolking heeft wel een groot voordeel: de leeftijdsstructuur blijft steeds hetzelfde, waardoor er geen vergrijzingsprobleem bestaat en de verschillende leeftijdscategorieën elkaar optimaal kunnen onderhouden en verzorgen. Dit voordeel heeft de Staatscommissie Muntendam, waar ook demografen deel van uitmaakten, ertoe gebracht in haar rapport uit de jaren '70 inderdaad een voorkeur uit te spreken voor een stationaire bevolking. Maar evengoed kan de stelling worden verdedigd dat een rijk land als Nederland ruimte zou moeten bieden voor immigratie, waarbij vruchtbaarheid beneden vervangingsniveau zou kunnen helpen om de druk op ruimte en milieu binnen de perken te houden. Of dat het bevolkingsvraagstuk op wereldschaal zou moeten worden bekeken, waarbij het niet aangaat hier in Nederland een hogere vruchtbaarheid na te streven terwijl van derdewereldlanden wordt gevraagd juist te streven naar een lagere vruchtbaarheid.

De vraag of het *relevant* is welk ideaalbeeld wetenschappers hebben, en of en hoe zo'n ideaalbeeld aan de pers meegedeeld zou moeten worden, is moeilijker te beantwoorden. Mijns inziens hangt dit ervan af waarop het ideaalbeeld is gebaseerd. Als het een persoonlijke mening betreft die niet op onderzoek of wetenschappelijke inzichten is gestoeld, dan vind ik dat uiterste terughoudendheid moet worden betracht in het te berde brengen van die mening als men *als deskundige* wordt aangesproken. Het minste is dan te melden dat het een persoonlijke mening betreft, maar misschien is het verstandiger te zwijgen. Als het een ideaalbeeld betreft dat wel op wetenschappelijke inzichten is gebaseerd, maar waarbij diezelfde inzichten ook tot een ander ideaalbeeld kunnen leiden, dan zou de wetenschapper mijns inziens moeten proberen de standpunten naast elkaar te zetten. Daarbij kan wel een voorkeur voor één standpunt worden uitgesproken.

Het is natuurlijk wel de vraag hoe de pers dit oppikt. Wie weet heeft Kuijsten destijds wel meerdere standpunten uiteengezet, maar heeft de journalist zijn verhaal versimpeld. Als het ideaalbeeld direct verbonden is met een volgens belangrijke humane waarden nastrevenswaardig doel, is het verstandig dat wetenschappers hun ideaalbeeld kenbaar maken en aangeven hoe het kan worden bereikt. Pedagogen zouden bijvoorbeeld een ideaalbeeld kunnen propageren van hoe leraren leerlingen zouden moeten benaderen, omdat is aangetoond dat deze benaderingswijze de condities schept waaronder leerlingen het meest opsteken.

Het is dus oppassen geblazen bij het schetsen van ideaalbeelden en het verkondigen van eigen meningen in de pers. Helaas zijn er nog veel meer valkuilen waar we als wetenschapper in kunnen trappen als ons om een bijdrage als deskundige wordt gevraagd. Twee zeer voor de hand liggende zijn het veel te ver voortborduren op onze eigen onderzoeksresultaten en het doen van uitspraken op een terrein waarop we niet deskundig zijn. De ellende is dat de pers ons vaak tamelijk vasthoudend probeert te verleiden tot het doen van precies dat soort uitspraken. De journalist vindt in een persbericht een droge mededeling over onderzoeksresultaten, wil er een mooi en smeug verhaal van maken, laat er een veelal levendig inbeeldingsvermogen op los en stelt ons vragen over de verdere implicaties van de bevindingen: maar wat *vindt* u hier nu van als wetenschapper? Wat moet het beleid met uw bevinding? U hebt blijkbaar dit en dat aangetoond, maar betekent dit nu dat wij voortaan zus of zo moeten doen? En nu ik u toch spreek, hoe zit het eigenlijk met dat en dat? Al te gauw laten we ons in een hoek

praten of willen we de journalist niet teleurstellen. Of nog erger: al te gauw wordt onze ijdelheid gestreeld, voelen we ons iets te belangrijk en overschatten we onszelf.

Ijdelheid ligt voor wetenschappers, en zeker voor hoogleraren, levensgroot op de loer. Ijdelheid is op zichzelf dan misschien nog tamelijk onschuldig. Maar zodra het ontaardt in zelfoverschatting zouden alle seinen op rood moeten gaan. Uitspraken in de pers die gedaan zijn uit zelfoverschatting zouden pas écht tot verontwaardiging moeten leiden. In dat opzicht heeft Kuijsten het destijds in *Elsevier* nog niet zo slecht gedaan.

Clara H. Mulder